

Главни уредник
Зоран Хамовић

Уређивачки одбор
Борис Беговић
Смиља Марјановић Душанић (*уредница*)
Војин Недељковић
Војислав Павловић
Александар Палавестра
Даница Поповић
Александар З. Савић

Ликовни уредник
Светлана Волиц

© Clio, 2019. Сва права за издање на српском језику задржана.
Ова публикација, у целини или деловима, не сме се умножавати,
прештамповати, похрањивати у меморију компјутера или на било који начин
преносити – електронски, механички, фотокопирањем, снимањем или на
други начин – нити може на било који начин или било којим средствима бити
дистрибуирана без одобрења издавача.

Објављивање ове књиге подржала је
Фондација за отворено друштво, Србија.

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA
OPEN SOCIETY FOUNDATION, SERBIA

Наслов оријинала

Peter Bartl

Albanien

Vom Mittelalter bis zur Gegenwart

© Verlag Friedrich Pustet, Regensburg, 1995

Петер Бартл

Албанци

Од средњег до краја 20. века

друго издање

Превела с немачкој

Љубинка Миленковић

Садржај

Предговор.....	11
1. Област коју насељавају Албанци	13
Простор	13
Становништво.....	15
Република Албанија (Republika e Shqipërisë)	15
Југославија, односно њене земље наследнице	16
Грчка.....	17
Италија.....	18
2. Порекло	20
Праалбански период.....	22
Раноалбански период	22
3. Албанија у средњем веку	25
Између Византије и Бугарске	25
Прво помињање Албанаца.....	26
Нормани у Албанији.....	27
Кнежевина Арбанон	27
Анжујски <i>Regnum Albaniae</i>	29
Албанска властела	30
Јачање католицизма	32

Албанија под српском влашћу.....	33
Досељавање Албанаца у Грчку.....	34
Јачање домаће властеле у Албанији.....	35
Топије и Балше	36
Деспоти Јањине и Арте.....	38
Привредна слика Албаније	40
Христијанизација и образовање црквених заједница.....	41
4. Албанци под турском влашћу.....	43
Турско освајање	43
Скендербегове борбе с Турцима.....	46
Албанска лига.....	47
<i>Atleta Christi</i>	48
Шта је турска владавина променила у животу Албанаца?	51
Поседи	52
Исламизација.....	54
Бекташки ред.....	57
Племенско друштво	58
Племенска скупштина	60
Племенски достојанственици	60
Племенска скупштина и обичајно право.....	61
Ширење албанских насеобина на Косову.....	62
Албанске колоније у Италији	64
Албанци и европски ратови с Турцима.....	68
Дуги турски рат (1593–1606).....	69
Бечки рат (Велики турски рат, 1683–1699).....	72
Аустријскоруски рат против Турака (1735–1739).....	72
Тежње властодржаца у албанским покрајинама крајем 18. и почетком 19. века за аутономијом	74
Бушатлије.....	74
Али-паша Јањински – Лав од Јањине	77
Албанија у време танзимата (1839–1876)	79
Трговина и привредни живот за време Турака.....	81

Почеци писмености код Албанаца.....	83
Штампање албанске књижевности у Италији.....	84
Албански текстови писани грчким писмом.....	88
Муслиманско-албанска књижевност.....	89
5. Национални препород код Албанаца (1878–1912)	91
Од Сан Стефана до Берлинског конгреса (1878).....	91
Призренска лига (1878–1881)	93
Црна Гора.....	96
Тежње за аутономијом	98
Борба за културну еманципацију.....	100
<i>Тезе за сѝас домовине</i> Самија Фрашерија.....	101
За ширење албанске књижевности	103
Албански устанци након распада Лиге	105
Албанци и младотурска револуција	109
Албански клубови и питање писма.....	113
Парламентарни избори (1908) и албански конгреси.....	117
Дебар.....	118
Елбасан.....	119
Битољ.....	120
Албански устанци с почетка 20. века.....	120
Устанак из 1909. године.....	120
Устанак из 1910. године.....	121
Устанак из 1911. године.....	123
Револуционарни комитети у централној и јужној Албанији.....	127
Избори за нови Парламент (1912) и последице тих избора.....	129
Устанак из 1912. године.....	129
Балкански ратови (1912–1913) и проглашење независности Албаније.....	132
Борба за Скадар	135
Одређивање граница Албаније	136
Ко ће бити албански кнез?.....	137
Духовни живот у Албанији у доба националног препорода	142
Наим Фрашери.....	142

Пашко Васа.....	143
Пренк Дочи	145
Михаљ Грамено	145
Констандин Кристофориди	146
Књижевно стваралаштво албанских емиграната.....	147
Италоалбански аутори.....	152
Ђироламо де Рада	152
6. Пут Албаније ка националној држави (1913–1944)	155
Принц Вилхелм Вид као албански кнез	155
Први албански кабинет.....	158
Муслимански устанак.....	159
Кнез Вид напушта Албанију	161
Албанија за време Првог светског рата (1914–1918)	163
Аустријска окупациона зона.....	164
Италијанска окупациона зона.....	166
Француска окупациона зона.....	168
Албанско питање на Париској мировној	
конференцији (1919).....	170
Конгрес у Љушњи.....	172
Делвинина влада	173
Пријем Албаније у Друштво народа	176
Зогуов пут ка моћи	177
Политичке организације.....	177
Република Мирдита	178
Политичка ситуација у земљи.....	179
Све већи утицај Зогуа.....	181
Демократска револуција	183
Од председника државе до краља: Зогу на власти	187
Република Албанија (1925–1928).....	187
Албанија као краљевина (1928–1939).....	191
Реформска политика краља Зогуа	193
Аграрна реформа.....	193
Законодавство	194
Школе и цркве	195

Политичка „либерализација“	197
Спољна политика	199
Албанија као део италијанске империје (1939–1943)	203
Виторио Емануеле III, краљ Албаније	204
Улазак у Други светски рат	206
Нова расподела територија на Балкану (1941)	208
Албанија под немачком окупацијом (1943–1944)	210
Отпор окупационим силама	213
Албански комунисти	214
Национални фронт	216
Преузимање власти од стране комуниста	218
7. Албанија као Народна Република (1945–1992)	220
Савез с Југославијом	220
Зависност од Југославије	221
Прогон и експропријација	222
Аграрна реформа	223
Албанија као народна република	224
Блиска привредна сарадња с Југославијом	225
Раскид с Југославијом	226
Албанија под патронатом Москве	227
Култ Стаљина	227
Обрт у албанско-совјетским односима	229
Промена курса – што даље од Москве, што ближе Пекингу	231
Сарадња с Кином	233
Културна револуција	234
Затегнути односи између Кине и Албаније	235
Албанија у спољнополитичкој изолацији	236
Односи с Грчком и Југославијом	237
Однос са Италијом, Британијом и Немачком	239
Привреда, култура и друштво у социјалистичкој Албанији	240
Индустријализација и пољопривреда	241
Улога жене у албанском друштву	244
Унапређење образовања	245

Уметност и књижевност	246
Крај Народне Републике Албаније.....	249
Влада Рамиза Алије (1985–1992).....	249
Додатак	255
Хронологија	255
Биографије	259
Градови од историјског значаја	271
Библиографија.....	278
Општа дела и приручници	278
Одабрана литература за одређена поглавља.....	279
 <i>Душан Т. Баџаковић</i> Историја суседа: прожимања, неразумевање, оспоравања	 282
Индекс.....	296

Предговор

Албанија није више само белина на географској карти Европе, као што је то још почетком 20. века било. Историјским истраживањима, којима су се од краја Другог светског рата бавили и албански научници, постигнут је велики напредак. То, међутим, није променило чињеницу да су многа места у албанској историји и даље мрачна, почевши од питања етногенезе, преко средњег века (шта је у то време у Албанији било „албанско“), па до времена Турака и најновије историје, где су понекад и подаци из биографије водећих политичара непознати (примери Панделија Еванђелија или Шефћета Верлаћија). Приређивач је свакако свестан ових празнина у нашем сазнању, па би стога желео да се приказ који је пред вама схвати само као прилог албанској националној историји. Он треба да укаже на проблеме, побуди разумевање и интересовање за историју једног народа који је у европској јавности дуго био скрајнут, а играо је важну улогу у прошлости југоисточне Европе.

Албанска историја одиграва се притом не само унутар граница државе основане тек 1912. године већ на целокупном простору који је у некадашњем Османском царству насељавао овај народ, као и у дијаспори, у Италији, Румунији, САД и другде. Отуда би прави наслов требало да буде „Албанци“, али се он не би уклопио у концепт едиције посвећене појединачним државама.

Називи места у књизи, као и код самих Албанаца, нису јединствени; по правилу је, ипак, примењивана одређена форма.

Приређивача су на његовом путу ка Албанцима и кроз њихову историју својом помоћи, саветом и подршком пратиле многе особе, без којих до свега овога сигурно никада не би дошло: Георг

Штатмилер, Мартин Цамај, Ханс-Јоахим Кислинг, Ернест Колићи, Ђузепе Валентини, Хасан Калеша, Арши Пипа. Њима, које могу назвати својим учитељима и пријатељима, нека буде посвећена ова књига, као мали знак моје захвалности.

Пулах, 15. јануар 1995.

Пејтер Барџил

Област коју насељавају Албанци 1

Област коју у југоисточној Европи насељавају Албанци знатно је већа од територије државе која данас носи име по њима. На истоку она захвата простор бивше Југославије, на југу обухвата/обухватала је делове садашње северне Грчке. Издвојених колонија Албанаца има и у дијаспори – у јужној Италији, јужној Грчкој, у турској источној Тракији. С више од пет милиона Албанци су на шестом месту међу балканским народима.

Простор

Територија Републике Албаније обухвата површину од 28.748 km². Тако је она после Словеније најмања држава Балканског полуострва, отприлике као Белгија. Углавном је планинска земља. Само се дуж обале, од Скадарског језера до Валоне, пружају равничарске области, простране у поређењу са суседном Далмацијом. Планинским венцима и рекама, које све теку од истока на запад, земља је издељена на насељене области – брда и долине. Према грубој подели разликују се три зоне:

- **приобаље** с медитеранском климом и вегетацијом. Ова област пружа услове за ратарство, што је Албанији дало привредни значај – све до раног новог века она је била земља извозница житарица. Између осталог, овде се производи и со.

- **област високих планина** која се протеже од северноалбанских Алпа (*Bjeshkët e Nemuna*/Проклетије) дуж југословенско-македонске границе до Охридског језера. Овај предео обликују дубоко усечене речне долине које се смењују с котлинама. Планински врхови достижу висину од преко 2.000 m (највиши су Кораб 2.751 m и Језерца 2.694 m). Ова област је слабо насељена и доста неприступачна. Пољопривреда се своди углавном на сточарство, у условима *џџрансхуманце* тј. смене летњих и зимских пашњака. Привредно сиромашна, ова област је била и политички тешко освојива. Све доскора овде су владала правила племенског друштва са својим патријархалним начином живота.
- **унутрашњост**, такође планинска област, али с питомијим пределима. Планински венци простиру се правцем северозапад–југоисток. Захваљујући неколиким већим увалама и широким речним долинама пољопривредно земљиште је веома пространо. Ова зона на југу допире до брдовитих предела албанског Епира, где успевају културе које се гаје на висоравнима.

Због посебности терена који заузима Албанија није била привлачна за стране освајаче и пружала је врло мало могућности за продирање.

Јадранско море је омогућавало прилаз са запада, али због плитког приобаља није било погодних лука. Једине албанске луке вредне помена су Драч и Валона; у средњем веку коришћени су још и Скадар, Шенђин и нека ушћа река. Још једну могућност прилаза пружала је долина Шкумде, кроз коју је некада водила *Via Egnatia*. Она је спајала Драч са Солуном и Цариградом и представљала најпогоднију везу између Јадранског мора и Македоније. Овај правац је, међутим, пружао најбољу могућност за продор са истока и послужио је касније Турцима током њиховог освајања. Други, веома тежак пролаз са истока био је дуж реке Дрим. Лако се бранио и могао се користити само за време повољних годишњих доба. У средњем веку овај су пролаз користили Срби, који су тамо подигли утврђења.

Разлог зашто је Албанија, и поред слабе приступачности, ипак била циљ страних освајача јесте у стратешком положају земље: најкраће растојање између Албаније и Апенинског полуострва у правцу Отранта износи 80 km и по лепом времену се једрењацима могло прећи за једну ноћ. Због тога је Албанија важила за мостобран на излазу из Јадранског мора. То објашњава покушаје Нормана и Анжујаца да је се домогну. Они су имали империјалистичке амбиције

ка Оријенту, и Албанија им је у том смислу била потребна као полазна тачка. Када су касније суседи с друге обале Јадранског мора – Венеција и Краљевина Италија – покушали да Јадранско море учине својим *mare clausum*-ом, морали су најпре довести у свој посед албански бастион. Међутим, овај бастион је истовремено био и важан подстрек за Турке када су у 14. веку почели освајање Албаније. Након што су 1453. године освојили „Нови Рим“ – Цариград, циљ Турака био је да освоје и стари Рим. Из Албаније су кретали њихови покушаји да се учврсте на Апенинском полуострву: из Валоне је 1480. године освојен Отранто на обали Апулије и држан више од годину дана. Смрт освајачког султана Мехмеда II 1481. године значила је крај свих турских планова у вези са Италијом.

Становништво

Република Албанија (Republika e Shqipërisë)

На територији Албаније је 1990. године живело 3.255.900 становника. Од стицања државне независности забележен је велики прираст становништва. Још почетком овог века укупан број Албанаца на Балканском полуострву био је процењиван на 750.000. Након првог пописа становништва 1923. године Албанија је имала 803.959 становника, 1938. већ 1.040.000, 1950. године их је било 1.215.000, 1960. године 1.607.000, 1970. године 2.136.000 и 1980. године 2.671.000. Са стопом повећања прираштаја становништва од преко 300% Албанија заузима прво место у Европи. У складу с повећаним бројем расла је и густина насељености: док је 1938. године била 36, 1960. године 56 и 1980. године 93 становника по квадратном километру, већ 1990. износила је 114 становника по квадратном километру. Старосна структура изгледала је овако: 32,6% становништва испод 15 година, 57,8% радно способних и 9,6% у трећем старосном добу.

Однос град–село се додуше мењао, али већина Албанаца и даље живи на селу: 1990. године је тај однос износио 63,9% сеоског и 36,1% градског становништва; 1923. однос је био 84,1% према 15,9%; 1950.

године 79,5% према 20,5%; 1960. године 69,1% према 30,9%. Притом је Тирана једини већи град, са 243.000 становника (1990), док су остали значајнији градови Драч са 85.400, Елбасан са 83.300 и Скадар са само 81.800 становника.

Према језику који говоре Албанци се деле у две дијалекатске групе: *Тоске* на југу и *Геје* на северу; граница је река Шкумба. Од 1972. године постоји „јединствени албански књижевни језик“, настао на тоскијском дијалекту. Тај књижевни језик прихватили су и југословенски Албанци, иако су ови у већини били Геге.

Становништво Републике Албаније је етнички врло хомогено. Након последњег пописа из 1989. године само 64.816 држављана (дакле 2% укупног броја становника) нису били албанске националности. Већина њих (58.758) били су припадници грчке мањине. Грчка страна је оспорила веродостојност ових података процењујући бројност грчке мањине на 300.000–400.000, што је, опет, било претерано. Према попису становништва из 1989. године у Албанији је живело и 4.697 Македонаца и 100 Срба и Црногораца. И македонска и српска страна су оспориле ове податке процењујући број Македонаца на 45.000–60.000, а Црногораца на 15.000–20.000. Аромуни и Цигани, чији се број у периоду између два рата процењивао на око 10.000, не воде се као мањина у албанским статистикама. Вероватно су највећим делом асимиловани.

Југославија, односно њене земље наследнице

У бившој Југославији Албанци су са 1.730.000 припадника (податак је из 1981. године јер су Албанци бојкотовали попис из 1991) представљали најбројнију националну мањину. Они су чинили 7,7% укупног становништва и било их је више од Македонаца и Црногораца. Већина југословенских Албанаца живи на Косову, „Социјалистичкој Аутономној Покрајини“ у оквиру Србије (*Krahina Socialiste Autonome Kosova*). Територија Косова простире се на 10.887 квадратних километара, што одговара готово трећини албанске државне територије. Од укупно 1.584.441 становника Косова (1981) 1.226.736 били су Албанци (77,4%), 209.498 Срби (13,2%), док су остатак чинили Црногорци, Турци, Цигани и други. Број становника у Покрајини се од завршетка рата више него удвостручио (1948. године је било 727.820 становника), и то углавном захваљујући натпросечно високом прираштају Албанаца.

Њихов број је од 498.242, односно 68,5%, колико их је било 1948. године, порастао за два и по пута, док је бројност српског становништва опала (1948. године је износила 171.911 или 23,6%). Однос град–село сличан је као у Албанији: 1981. године је 67,5% становништва Косова живело на селу. Од тога су Албанци чинили чак 72% сеоског становништва. Упркос томе била је појачана миграција у градове, посебно из пасивнијих планинских подручја, и то пре свега у Приштину чији је број становника порастао на 130.000.

Албанаца има и на подручју уже Србије: 1981. године било их је 72.484, тј. 1,3% укупног становништва.

Још један део територије бивше Југославије на којем живе Албанци јесте Република Македонија, где су Албанци 1981. године са 377.726 чинили 19,8% укупног становништва. Они насељавају углавном њен западни део, од границе са Албанијом до главног града Скопља, у којем је још у време Турака живео велики број албанског становништва.

Албанске мањине има и у Црној Гори: 38.735 или 6,5% укупног становништва, према подацима из 1981. године.

Једна сасвим изолована албанска колонија живи у околини Задра у Хрватској, где су се између 1726. и 1733. године населиле избеглице из турске Албаније (Борго Ерицо, данас Арбанаси, саставни део Задра). Њихови потомци и данас говоре албански.

Грчка

О броју Албанаца који живе у Грчкој не постоје новији статистички подаци. Исто тако, неопходно је правити разлику између албанских насеобина на простору Грчке (*Çamëria*, Македонија) и средњовековне албанске колонизације у јужној Грчкој (Атика, Беотија, Егејска острва, Пелопонез). Дијалекат ових раних досељеника (*арванишка*), чији су потомци знатно допринели успеху грчке ослободилачке борбе у 19. веку, данас је пред изумирањем.

Да ли у северној Грчкој још има Албанаца и у коликом броју, није могуће утврдити. До времена балканских ратова (1912–1913), када су Епир и Македонија припали Грчкој, област коју су насељавали Албанци простирао се на југ до залива Арта. Већина муслиманских Албанаца се вероватно иселила или је била обухваћена разменом становништва с Турском. Православни Албанци који су живели тамо још пре прикључења били су у великој мери погрчени. Према

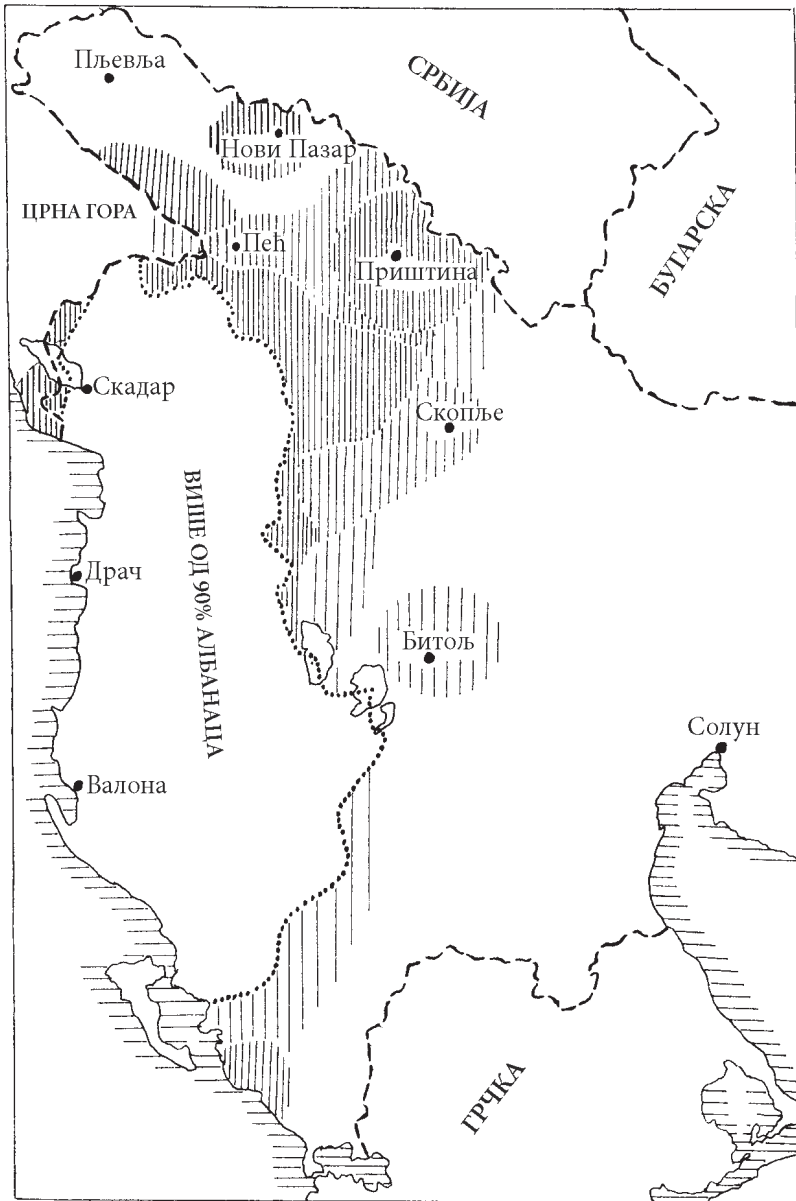
незваничним грчким изворима у Грчкој је 1951. године живело укупно 23.000 Албанаца.

Италија

Код Албанаца који живе у Италији (пре свега у Апулији, Калабрији и на Сицилији) реч је о досељеницима из времена Турака. Њихов број процењује се на око 100.000. Опстанак њиховог језика (*arbëresh*), архаичног облика тоскијског дијалекта, угрожен је пре свега због телевизије и образовног система који су искључиво на италијанском. Као и у Грчкој, Албанци нису ни у Италији уживали никаква мањинска права која би им гарантовала држава.

Поред већ поменутих области, албанског становништва било је и у готово свим земљама наследницама Османског царства – у самој Турској, у Бугарској (Мандрица), у Сирији и Египту. Јака албанска колонија живи и у САД. То су делимично стари емигранти који су се иселили још пре оснивања албанске државе. Сматра се да је први албански досељеник дошао у САД 1876. године. Центар у који су се тада досељавали Албанци био је Бостон, одакле су под вођством православног свештеника и касније епископа Стилијана Фана Нолија почели да развијају значајне културне и политичке активности. Тако је 1912. године основана и Свеалбанска федерација „Огњиште“ (*Vatra*) која постоји и данас. Албански емигранти у Северној Америци одиграли су не малу улогу у успостављању албанске државе након Првог светског рата.

Морамо поменути да и у бившем Совјетском Савезу, у Украјини, постоји колонија старих албанских емиграната (њих око 4.000 наводи албански као свој матерњи језик). Њихови преци борили су се на руској страни у ратовима с Турском у периоду 1768–1774. и 1787–1791, након чега су се иселили у Русију.

Простор који насељавају Албанци око 1900. године